

ունեցող մանր գործերու վրայ:

Անխոնջ աշխատող մըն է անտարակոյս մեր Յորբեկար Հայրը, եւ է մին այն մտաւորականներէն զոր Միխիթարեան տունը՝ իբրեւ գիտական միջավայր՝ գիտցած է միշտ պատրաստել, եւ ներկայիս ան կը կազմէ մէկը այդ գրական հոյլին երկրագոյն անդամներէն:

Ամփոփուած իր սենեակին լուսթեան մէջ՝ ու անբաժան աշխատանքի գրասենեակէն, ան գրեթէ ամէն տարի նոր հատորով մը կու գայ ճոխացնելու ազգային բանասիրութիւնը: Զինքը ճանչցողները՝ հայ թէ օտար, կը գնահատեն միշտ իր մէջ ուսումնասէր անձնաւորութիւնը՝ որ գրքի աշխարհէն միայն համ կ'առնէ: Իր մտաւորական աշխատութեան գրութեան մէջ նկատելի է հիացմունք պատմառող իր կանոնաւորութիւնը, կարծես ժամացոյցի զարկերուն համաչափութեան հետ լարուած, ու անփոփոխելի՝ տարւոյն ամէնէն աննպաստ պայմաններու եւ պարագաներու մէջ անդամ: Բան մը որ իսկոյն աչքի կը զարնէ իր այս մտաւորական աշխատանքի տեսակէտով կարեւոր՝ իր առողջական վիճակին տարած չափաւոր եւ արդար խնամքն է, որուն շնորհիւ ան տակաւին կը պահէ իր վրայ թարմ երիտասարդութեան կարմիր եւ առողջ գոյնը: Անշուշտ այս պարագան մեծապէս կը նպաստէ իրեն անխոնջ նուիրուելու գրաւորական վաստակներու, լրիւ եւ ամբողջապէս կարենալ օգտուելու համար Ս. Ղազարու գիտական միջավայրին ընձեռած բոլոր առաւելութիւններէն: Բայց այս ամէն բանէ աւելի՝ տոկուն կամքն է որ կը գործէ անոր մէջ, եւ գիտակցութիւնը՝ թէ ուսումը կը բարձրացնէ, կ'ազնուացնէ մարդը եւ օգտակար կը դարձնէ ընկերութեան ու մասնաւորապէս Ազգին որուն զաւակն է:

Ներկայիս ձեռքին տակ ունի գրեթէ լրացած եւ նոր սկսուած ուրիշ գործեր, զոր կը յուսանք ի մօտոյ տեսնել լոյս ընծայուած. եւ անոնց մէջ գլխաւորապէս ընդարձակ ուսումնասիրութիւն մը հայ եկեղեցական կանոններու վրայ:

Ու հոս մեզի ուրիշ բան չի մնար ընե-

լիք՝ բայց եթէ կրկնել մեր շնորհաւորութիւնները՝ մաղթելով բովանդակ Ազգին հետ, որ դժբախտաբար պատեղազմի պատճառաւ չկրցաւ իր գնահատանքի ձայնը լսելի ընել, բազմաբղիւն տարիներու դեռ երկար շարք մը, որպէս զի ամբողջացնէ իր գրական ծրագրին բոլոր կէտերը:

ԽՍԲ.

ՀԱՅ ՍՐԲԱԶԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆԸ Հ Ո Ռ Մ Ի Մ Է Ջ

Հայ սրբազան երաժշտութիւնը, մեր նախնիքներուն ամէնէն գեղեցիկ աւանդներէն մին է որ հայ ժողովուրդի ոգին է ըզգայնութիւնը, ուրախութիւնն ու ցաւը, պաղատանքն ու տառապանքը եւ ստեղծագործ գործը զօրութիւնը կը պատկերացնէ՝ եւրոպական շրջանակներու մէջ արժանացած է յաճախ մեծ գնահատանքի եւ ծափահարութիւններու:

Այդ պարագան կրկնուեցաւ դարձեալ վերջերս Հոռմի մէջ: Քահանայապետական Բարձրագոյն Երաժշտանոցի Վարչութիւնը 1942 ի տարեշրջանին համար՝ գեղեցիկ դադարաւ յղացած էր կազմակերպելու շարք մը բանախօսութիւններ արեւելեան ծէսերու եկեղեցական երաժշտութեան շուրջ՝ հրաւիրելով մասնագէտներ:

Յատուկ հրաւեր մը եւս կը հասնէր Միաբանութեան Ընդհ. Աթոռակալ Հ. Ղեւոնդ Վ. Տայեանին, որ արդէն իբր նախկին աշակերտ Քահանայապետական Երաժշտանոցին, եւ մանաւանդ ուրիշ առիթներով եւս իր կատարած բանախօսութիւններու եւս իր կատարած բանախօսութիւններու հոն:

Բանախօսութեան օրը կը դուգադիւպէր Ս. Վարդանանց տօնին հետ փետրուար 21 ին: Բանախօսը իր յարգանքի տրիտուրը մատուցանելէ վերջ մեր Հայրենիքի ու Կրօնքի մեծ Դիւցազին Վարդանի, կը սկսէր մտնել իր նիւթին մէջ: Իրեն յատուկ

խնամքով ու կատարելութեամբ պատրաստուած բանախօսութիւն մըն էր, ուր անհայ սրբազան երգի ծագման համառօտ պատմականը կ'ընէր ցոյց տալով անոր առնչութիւնը բիւզանդականին հետ ու միանգամայն հայկականին առանձնայատուկ գոյնն ու նկարագիրը, առաջ բերելով մեծ հետաքրքրութիւն ունկնդիրներու մէջ:

Տեղի ունեցած բոլոր բանախօսութիւններու մէջ հայկականը յատուկ պատուաբեր հանգամանք մ'ալ ունեցաւ, վասն զի Արեւելեան Եկեղեցիներու Ս. Ժողովին Վսեմաշուք Քարտուղար Ծիրանաւորը Ե. Թիսարան, անոր վերապահած էր պաշտօնապէս նախագահել: Իրեն կ'ընկերանային արքեպիսկոպոսներ, բարձրաստիճան պաշտօնականներ, որոնց մէջ նկատելի էին Արեւելեան Ժող. Փոխ. Գերպ. Արաթա Արք.ը, Հաւատաքնութեան Ս. Ժողովին Փոխանորդ Գերպ. Օթթաւիանի, Գերպ. Սարգիս Արք. Տէր-Արրահամեան՝ Զեռնադրիչ Հայ Ժիսի, Ս. Պողոսի Բենեդիկտեան վանքին Աբբան, Քահանայապետական Արարողութեանց Նախագահ՝ Գերպ. Ռեսպիկի, Պեթեանց Նախագահ՝ Գերպ. Ռեսպիկի, Պեթեանց Նախագահի Մարդակազմական տական Համալսարանի Մարդակազմական Բնախօսութեան Հաստատութեան վարիչ՝ Փրօֆ. Պայլիոնի, Իտալիոյ Ժողովրդական Մշակոյթի Նախարարութեան կողմէ Մաէսթրոյ Թիպի, զօրավար Ֆալսոյ, Հայ գաղութը, նաեւ Լեւոնեան վարժարանի եւ Միխիթարեան Ուսանողարանի աշակերտութիւնը, որոնք իրենց մասնակցութիւնը եւս բերին խմբերգական բաժնին մէջ:

Բանախօսութեան ընթացքին յարգ. Հայրը կու տար նաեւ ձայնական նմոյշներ հայկական երգերէն: Ինքը անձամբ երգեց մէկ քանին մեր գեղեցիկ ու յատկանշական ստեղծութիւններէն իր անոյշ եւ հնչուն ձայնով՝ որով օժտած է զինքը բնութիւնը: Իսկ խմբերգը, ճարտար-գեղավարութեամբ Լեւոնեան Կղերանոցի Փոխ-տեսուչ Տ. Յովսէփ Վ. Գաֆթանեանի, շատ հաճելի դիրներուն, որոնք յետոյ զովեցին թէ՛ հայ սրբազան երգին ինքնատիպ գեղեցկութիւնը եւ թէ՛ երգեցողութեան անթերի ճշգրտութիւնը:

Ստուգել մեծ հետաքրքրութիւն արթնցուցած է վերոյիշեալ բանախօսութիւնը Հոռմի երաժշտասէր շրջանակներու մէջ, ու մայրաքաղաքին բազմաթիւ լրագիրները արձագանգ տուած են անոր, որոնց մէջ յատկապէս Վատիկանեան Պաշտօնաթերթը «Osservatore Romano» որ կոկիկ ամփոփում մ'ալ ըրած է խօսուած նիւթին, զոր մեր ընթերցողներուն կը ներկայացնենք, ցոյց տալու համար թէ ո'րքան կարեւորութիւն կու տան եւրոպացի ուսումնասէրները արեւելեան ծիսական կամ եկեղեցական խնդիրներուն:

«... Հայ երգի ծագումը, կ'ըսէր յարգելի բանախօսը, կապուած է բնականաբար հայկական ծէսին հետ, որ հայ գրեթէ զիւտով Ե. դարուն՝ կը ստանար «տեղական ու սեպական գոյն ու նկարագիր. այդ շրջանին է որ հայ Ծարականը կը սկսի ձևանալ: Սակայն եղանակները «յաջորդ սերունդին աւանդելու կերպը կը «մնայ դեռ բերանացի աւանդութիւնը: «Ծրվակայ ժողովուրդներու հետ չլիման «մէջ մտնելով, հայ երաժշտագէտները կը «կրեն ազդեցութիւն անոնց երաժշտական «արուեստէն. այսպէս Բ. դարուն Ստե. «Կիանոս Սիւնեցիի ձեռնարկով հայկական «երաժշտութիւնը կը կազմուի Բիւզանդա-«կան դրութեան վրայ չորս բուն կամ հա-«յապատ (ԱԶ, ԲԶ, ԳԶ, ԴԶ) եւ չորս «կազմում (ԱԿ, ԲԿ, ԳԿ, ԴԿ) ձայներով. «բիւզանդական է նոյնիսկ նշանագրութիւնը եւ անուանակոչումը խաղերուն:

«Անցնելով ապա, բանախօսը երգերու «եղանակային կառուցուածքին, յիշատա-«կեց մէկ քանի պատմական երգահաններ «րու անունները, այսպէս Վահան Գողթ-«նացիի քոյրը (Բ. դար) որ իր եղբոր «նահատակութեան առթիւ յօրինած է սըր-«տակեղեք մեներգ մը, եւ ապա Ս. Ներ-«սէս Ծնորհալի հայրապետը որ հայ Եկե-«ղեցոյ Ծարականը ճոխացուցած է գեղե-«ցիկ ու զանազանալ երգերով: Բազմա-«թիւ եղանակներու հեղինակները սակայն «մեզի կը մնան դեռ անձանթ: Անոնց «կրած օտար ազդեցութիւնը եւ ծագումը «ճշգրտօրէն ուսումնասիրելը, յունական-

«ներու եւ ասորականներու հետ ունեցած «կապակցութիւնը ցոյց տալը շատ դժուարին, մանաւանդ թէ անկարելի է, վասն «զի ժէ. դարէն վերջ խաղերու խակական «արժէքը կորստաւ է, մասնաւորապէս «անոնց ձայնական բարձրութեան, հետա- «ւորութեան եւ տարածութեան զաղտ- «նիքը: Անոնց չափին ու կշռոյթին մասին «միայն ունինք թեթեւ ու անկատար ծա- «նոթութիւններ: Յայտնի են նաեւ հայ «սրբազան երգի երեք տեսակները՝ համա- «պատասխան բիւզանդականներուն, ար- «տասանական (εἰρηολογικά), հանդիսա- «ւոր (συναγωγικά) եւ ծանր (παπιδικά) «որոնք Ստեփաննի յատուկ անուանակոչումն «ալ ունին:

«Այլեւայլ փորձեր կատարուած են բա- «նասէրներէն վեր հանելու համար հայ- «կական խաղերու այդ զաղտնիքը: Գլխա- «ւոր ձգտումը եղած է բացատրել հայկա- «կան նշանագրութիւնը յունական խաղե- «րու միջոցաւ: Այս դպրոցին կը պատկա- «կանին Գապասաքալեան, Մելիքեան, և եր- «կու Փրանսացիներ՝ Վիրթոյ եւ Թիպոյ: «Վենետիկի Միսիթարեան Միաբանութեան «Ընդհ. Արքահայրը Գերպ. Իգնատիոս «Կիրելեան, ընդհակառակն, անդադառ- «նալով անոնց ձեւական նմանութիւններու «չուրջ Գրիգորեաններուն հետ՝ հակեցաւ «ընդունելու այն կարծիքը թէ հայկական «խաղերը ծագում առած են անոնցմէ: «Վերջին ուսումնասիրողը երեւելի երգա- «հան Կոմիտաս Վարդապետ, 1910 ին կը «յայտարարէր թէ գտած է խաղերու բա- «նալին. բայց տարաբախտ երգչապետը «1915 ի տարագրութեան ժամանակ՝ կոր- «սընցուց ատողութեան հետ նաեւ բոլոր «իր ուսումնասիրութիւններուն արդիւնքը, «գրեթէ իր քսան տարուան անդուլ վաս- «տակը՝ հայ երաժշտական հնախօսութեան «վրայ:

«Երաժշտական հին գրութեան չուրջ «կատարուած այս անյաջող փորձերը եւ «միւս կողմէն ժառանգութեամբ մեր ձեռ- «քը հասած եղանակները կորսնցնելու վը- «տանգը մղեց ապա երաժշտագէտները հը- «նարելու աւելի յարմար գրութիւն մը,

«որով ծագում առաւ արդի հայ խաղա- «գրութիւնը: Իսկ այս վերջին ժամանակ- «ներս նոյն իսկ դիմեցին անոնք եւրոպա- «կան խաղագրութեան:

«Բանախօսը ծանրացաւ յետոյ հին խա- «ղերու քննական հետազոտութիւնները ա- «ռաջ տանելու հնարաւորութեան եւ մե- «թոտին շուրջ, հասնելու համար աւանդու- «թեան ամէնէն հին չըջանին ու դանելու «եղանակներու սկզբնական ձեւերը եւ ա- «սոնց միջոցաւ հաստատելու արժէքները «խաղերուն: Աւանդութիւնը, դիտել տուաւ «բանախօսը, կրնայ միայն պահուած ըլ- «լալ մենաստաններու մէջ, ուր հասարա- «կաց ժամասացութիւնը միշտ տեղի ունե- «ցած է: Այդ սակաւաթիւ մենաստաննե- «րէն, եւրոպական պատերազմէն վերջ, «կ'ապրի լոկ Վենետիկի մէջ Միսիթարեանց «Ս. Ղազարու Վանքը, ուր 1717 ին Միսի- «թար իր առաջին աշակերտներուն հետ «կը բերէր հայ ծէսը՝ սորված զայն իր «ժամանակի ամէնէն նշանաւոր կեդրոննե- «րու՝ Էջմիածնի, Սեւանի եւ Կարմիր վան- «քի մէջ: Արեւելեան միջավայրէն հեռու «ապրելու պարագան ալ՝ նպաստած է որ «ղերծ մնայ թրքական եղանակներու ազ- «դեցութենէն, որոնցմէ չեն կրցած ազա- «տիլ բուն արեւելքի մէջ հիմնուած Հաս- «տատութիւնները:

«Ուսումնասէրներու մերձենալի դարձը- «նելու համար հայ սրբազան երաժշտու- «թիւնը, յայտարարեց բանախօսը, որ ձեռք «գարկած է Ս. Ղազարու մէջ պահուած «բոլոր եկեղեցական եղանակները՝ եւրո- «պական խաղերու առնելու մեծ գործին: «Աւելցուց նաեւ սա կէտը՝ որ այդ աշխա- «տութեան դժուարութիւնը կը զգացուի «ընդհանուր արեւելեան, և մասնաւորապէս «հայկական երաժշտութեան յատկանիշը «կազմող «քառորդ ձայներ»ը ներկայացնե- «լու մէջ, առանց որոնց անկարելի է ստա- «նալ ճշգրիտ արտայայտութիւնը եւ հու- «թիւնը հայ երգին: Լրացնելու համար «այս թերին եւրոպական երաժշտական ձե- «ւերու մէջ, բանախօսը իր աշխատութիւն- «ներու ընթացքին հնարած է քառորդ ձայ- «նի նշանը՝ վերածում մը կատարելով սո-

«լորական Diesisին վրայ, զոր կը կոչէ «Monesis երբ ողջ ձայնէն քառորդ մը կը «բարձրանայ, եւ Triesis երբ երեք քառորդ «բարձրանայ. մի եւ նոյն վերածումը կը «կատարէ նաեւ քառորդ ձայն վար իջնե- «լու համար եւ կը կոչէ զանոնք Bemolletto «(մէկ քառորդ) եւ Bemollone (երեք քա- «ռորդ):»

«Խմբագրութիւնն ներկայացնելով ազգա- «յիններու՝ անգամ մը եւս «Բագմավէպի» է- «ջերու մէջ՝ Հ. Ղեւոնդ Վ. Տայեանի դէմքը իրբեւ երաժշտագէտ, իբրեւ սիրող եւ ան- «խոնջ վաստակող հայ սրբազան երաժշտու- «թեան անդին գանձերը անկորուստ պահե- «լու, կը փափաքի որ երբ հասնի ան իր «գործին լիակատար ամբողջացումին եւ ըս- «կըսի հրատարակութեան տալ պրակ առ «պրակ իր եւրոպական խնամոտ խաղագրու- «թեամբ հայ եկեղեցւոյ զմայելի շարական- «ները, ծայր տայ մեր ազգին մէջ դարձեալ՝ «ազգային բնուրոյն նկարագրով երաժշտա- «կան արտագրութիւններու տաք հոսանք մը՝ «ներշնչուած զուտ հայեցի ու մեր սրտին «հետ մօտէն խօսող մօթիւններու ներշնչ- «ումին տակ:

«Եւ արդէն Ատեան Շարականը և Ժամա- «գիրքը ամբողջապէս լրացուցած է, ու ներ- «կայիս կ'աշխատի այդ ընդարձակ հայ Սրբ. «Երգի Հաւաքածոյին մէջ անցնելու՝ Մայ- «րավանքիս մէջ աւանդական խիստ պահպա- «նողականութեամբ մինչեւ այսօր երգուած «հայ եկեղ. ուրիշ երգեր ալ, իր մեծ գոր- «ծին կատարեալ ու անթերի ամբողջակա- «նութիւն մը տալու՝ նախ քան հրատարա- «կութիւնը, որուն համար անչուտ պիտի «չպակսին զիտակից ազնիւ բարերարներ:

Հրատարակութեան փոքրիկ նմոյշ մը տալով ան արդէն 1933 ին՝ Աւագ Ուրբաթի «Համարածի «Եկայք Հաւատացեալք»ի տը- «պագրութեամբ, զիտեմք թէ ո'րքան հայ և «պաղարկող եւրոպացի երաժշտագէտներ «մանաւանդ եւրոպացի երեւելիներ- «սկսան հետաքրքրուիլ, ու անոնց երեւելինե- «րէն մէկը՝ Օթթորինոյ Ռեպիկիլ՝ արտա- «յայտուած է որակելով այդ կտորը իբրեւ «ամենագեղեցիկ, իմֆուտիպ, գեղազանց- «ութիւն կրօնաշունչ երաժշտութիւն:

Հ. Մ. ձ.

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՍՏԱՑՈՒՄԸ ԳՐԳԵՐ

Շնորհակալութեամբ ստացանք մեր ազ- «նիւ բարեկամ Պր. Ներսէս Գասպեանի «խնամոտ հոգածութեամբ մեզի ղրկուած «հետեւեալ երկու աշխատութիւնները հայկ. «գրականութեան ու ընդհանուր մշակոյթի «նկատմամբ:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆԸ

(АРМЕНСКА ПОЕЗИЯ, Սոֆիա, 1942) «Թարգմանուած պուլղարերէն լեզուով «պուլղար երիտասարդ տաղանդաւոր գրողէ «մը՝ Բոսքա Տիմուլէ: Գովելի ձեռնարկ «մը՝ որուն ձեռք զարկած են ուրիշ շատեր «ալ՝ այլեւայլ զաղութներու մէջ՝ հայերու «եւ կամ հայ գրականութեան հետ չփոխ «ունեցող օտար մտաւորականներ, ինչպէս «1939-ին յոյն բանաստեղծ մը Գուլի Ալեփի «Հայ Մուսայ» տիտղոսին տակ հրատարա- «կեց հատորի մը մէջ հայկական քերթո- «ղութենէն ընտրուած նմոյշներ:

Ք. Տիմուլի հատորին մէջ ամփոփուած «են 60-է աւելի բանաստեղծութիւններ մեր «վերականգնումի: Ան ծանօթացնելով հայ «ժողովուրդի տառապանքը, ցաւի զգացու- «մը եւ ազատութեան տենչը, հայրենիքի «անմիթար վիճակը եւ անհուն ձգտումը «վերականգնումի: Ան ծանօթացնելով հայ «քնարերգութեան անվերջ, լոխն ու տառա- «պող բարախումները՝ նաև օտար պուլղար «հասարակութեան՝ մեր ազգային դատին «եւս բերած կ'ըլլայ ինքն ալ իր ազնիւ ու «մարդասէր ծառայութիւնը, որուն համար «կը յայտնենք մենք ալ մեր շնորհակալիքը:

ՓՐԱԽՍԱ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ (10 Օգոստ. «1942, թ. 1015–17) զրուած ամբողջապէս «պուլղարերէն լեզուով ու հայասէր հո- «գիով, յիշատակութեամբ հայ–պուլղար «փոխ յարաբերութիւններու՝ ընկերային եւ «քաղաքական մարդերու մէջ, պատմական «կապերու, գեղարուեստի եւս...: Հայերու «նուիրուած այս բացառիկ թուին մէջ իր